שני לוחות הברית — כלל הא

כלל הא כסדרן. וענין הסדרן נקרא הא כי הא הוא לשון הנה והזמנה כמו הא לכם זרע והוא ענין מסודר:

דרך המסדר ידוע הוא לכל שרב אשי סדר הגמרא כמו שהביאו התוס' בריש חולין ובשבת פ"ק ושאר דוכתי ז"ל רש"י ריש השוכר את הפועלים (פו, א) על הא דאמר רב אשי ורבינא סוף הוראה כל האמוראים עד ימיהם לא היתה גמר' על הסדר אלא כשהיתה שאלה נשאלת בטעם המשנה בבית המדרש או שאלה על מעשה המאורע כל אחד אומר טעמו ורב אשי ורבינא סדרו שמועות האמוראים שלפניהם וקבעו על סדר המסכתות כל אחד ואחד אצל המשנה הראויה והקשו קושיות שיש להשיב ופירוקם שראויין לתרץ הם והאמוראים שעמהם וקבעו הכל בגמרא מתיבי ורמינהי ואבעי' להו והתירוצים שעליהם מה ששיירו אותם שלפניהם ואותם שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצים לא קבעום בגמרא על סדר המסכתות והמשנה שסדר ובאו רב אשי ורבינא וקבעום עכ"ל. וכתב בשארית יוסף וקשה לי דבפרק כירה (שבת דף מ"ג) גבי פורשין מחצלת על גבי דבורים בשבת הקשה רב עוקבא לרב אשי והשיב סתמא דגמ' לא נצרכה וכו' ובסוף הסוגי' מביא תירוץ רב אשי ועל זה כתבו התוספות וז"ל מסתמא רב אשי השיב מיד לרב עוקבא כששאלו אלא שסידר הגמ' תירוץ שלו תחלה וכו' ואם רב אשי הוא המסדר והוא בסוף הביא תירוצו מה הוא זה שאמר שמסדר הגמרא תירץ שלו והלא רב אשי הוא המסדר ודוחק הוא לומר דתירוץ שלו חזר לרב עוקבא דהוא אמר ליה והוא מתרץ לה ועם כל זה שאל דעת רב אשי. ועם מה שפירש רש"י לעיל אפשר לתרץ דקרי גמ' למה שהוקשו הראשונים ותירצו על אותה שאלה ורב אשי סדרו כמו שמצאו ואחר זה באו בזמנו רב עוקבא והקשה אותה קושי' ורב אשי השיב מיד אבל כאשר קבע הדברים קבע ראשונה מה שמצא מן הראשונים. אי נמי מה שאמר שסדר הגמ' תירוץ שלו מיירי על בני הישיבה אשר לפניו והם השיבו אותו תירוץ שמביא הגמ' סתמא ורב אשי קבעו באותו סגנון ומצינו דסתמא דגמ' מקרי בני הישיבה שהרי על הא דתנן לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה הביא סתמ' דגמ' (שבת א, ב) אוקימתא אחת ואחריה דעת רב אחא בר יעקב וכתב הרא"ש שם דהלכה כלישנ' קמא דסתמא דגמר' קאמר ליה דהיינו רב אשי ובסוף לשונו הביא דעת רבינו יונה דפסק כלישנ' בתרא משום דלישנ' קמא לאו רב אשי אמרה אלא בני הישיבה שנשאו ונתנו בדבר ועמדו בקושי' והוצרכו לתרץ בדוחק שלא יצאו מבית המדרש עד שמצא רב אחא בר יעקב שינוייא דחיקא ע"כ ולפי זה נאמר דתרי סתמ' דגמר' נינהו חדא מבני הישיבה וחדא מרב אשי הוא כפי דעת הקדוש ההוא רבינו יונה עכ"ל:

וכתב עוד בשארית יוסף דרך האיתנים האלה רבינא ורב אשי. לקצר. לדלג. להפך. להוסיף. לפרש. לסדר. לקצר ולדלג הם דברי התוספות בשמעתת' דבהרת וכן אמרו בסוכה פ"ק ובכמה מקומות דדרך הגמ' לקצר משניות של טהרות ולא לבד בקצור לשון כי אם בקצור ענין או דין שכן מצינו בפרק לולב הגזול (סוכה מא, ב) דאמר רבא הילך אתרוג זה ע"מ שתחזירהו לי כו' וכתבו התוס' אין הגמ' מדקדק תנאי קודם למעשה והן קודם ללאו אע"ג דבהא מיירי ומקצר לשונו לפי שלא על חידוש זה בא להשמיענו וכן בקניא דרבא פ"ג דנדרים (כה, א) דמוקי בגמ' דא"ל פרעתיך. כתב הר"ן דא"ל פרעתיך במקצת דאי הכל היכי נקט ס"ת הא לא מחייב אלא היסת דליתיה בנקיטת חפץ אלא מקצת היה והגמ' לא חש לפרש כיון דלאו בההוא דינא עסיק:

להפך בפרק המפלת (נדה כו, ב) מביא המשנה ומהפכה שנינו שם בתנור תחלתו כל שהוא משתגמור מלאכתו ושיריו ברובו וכמה כל שהוא אמר רבי ינאי טפח וכתבו התוספות וז"ל במשניות גרסינן תחלתו כל שהוא שיריו ברובו משתגמר מלאכתו ואיזה הוא גמר מלאכתו וכו' ודרך הגמ' שמהפך פעמים מסדר המשנה לפי הצורך משום דבפרק העור והרוטב בעי רובו טפח למאי חזי תני ליה בסושף ע"ב:

להוסיף מצינו בפרק המפלת כו' (נדה כו, א), דתניא חמשה שיעורן טפח. שיליא שופר שדרה דופן סוכה והאיזוב ואמר בגמ' טפח שדרה מאי היא א"ר פנך א"ר יוחנן שדרו של לולב צריך שיצא מן ההדס טפח והקשו התוספות דתקשי מברייתא זו לרב יודא דאמר דאין צריך ומשני בתירוץ שני דברייתא לא תני שדרה והגמ' קבע בברייתא שדרה משום דקים ליה הכי:

לשנות ר"ל שינוי סברא כמו שמצינו ריש כיצד מברכין (ברכות לה, א) וז"ל תוספות אלא סברא הוא דאסור לאדם שיהנה מן העולם בלא ברכה וקרא דנסיב לעיל אסתמכא בעלמא והגמרא היה סבור דלמוד גמור הוא ע"כ. וכן מצינו שמהפך הסבר' ממסכת למסכת' כמו שמצינו בריש ב"מ דף ד' דקאמר דלרבי מאיר עדים מחייבין אותו אשם והקשו התוספות דבארבע שומרים תנן דעדים אין מחייבין אשם ומוקי לה בפ' הגוזל דלרבי מאיר היא ותירצו דסוגי' דהכא דלרבי מאיר דעדים מחייבין אשם לא יעמיד ההיא משנה כר"מ אלא כאוקימת' אחרת דאוקי התם וסוגי' דהתם דלר"מ עדים לא מחייבין אשם לא סדבר כסוגי' דהכא אלא כמסקנה דהכא וכן ריש יבמות דף ה' כתבו התוספות וז"ל סוגי' דהכא סברא דאצטריך ראשו לאשמועינן דהקפת כל הראש שמה הקפה אבל ההיא דשני נזירים סוברת דמסברא ידעינן לה ע"כ:

לפרש ר"ל שדרך רש אשי לפרש בכל ענין כל הצורך. אין להקשות והלא אמרת שדרכו לקצר ואפילו בענין או דין שהרי אמרנו הטעם למעלה למה קצר ולא פירש כההיא דקניא דרבא וההיא דאתרוג וכאשר תאמר למראית עין מצינו הגמ' מקצר עד שהוצרך פירוש ופירוש לפירושו י"ל שאם קיצר במקום אחד כבר האריך ופירש במקום אחר וכמ"ש התוס' ריש פ"ק דנדרים דרגילות הגמ' לקצר במקום אחד ולהאריך במקום אחר. וכ"כ התוס' בפ' מי שאחזו דע"ב דכיון דדקדק במקום אחד לא חזר להאריך וכמ"ש (ירושלמי ר"ה פ"ה ה"ה) ד"ת עניות במקום א' ועשירות במקום אחר הלא תראה דברי הר"ן בנדרים בב' מקומות בפ"ק דף י"ב גבי איזהו איסור וז"ל הך סוגיא קטיע היא דלא פירש גמרא מאי אתא לאשמועינן והכא אהתם סמיך וכן בפרק ד' נדרים (נדרים דף ל"א) וז"ל לא חש לפרש בדקייצי דמיה דאפרק הספינה סמיך וכן נמי התם לא חש לפרושי דמיירי בזבינא חריפא כי הכא משום דההיא דהתם אהכא סמיך עכ"ל:

כל היכא דאמרינן רב ורבי יוחנן ורבי חנינא ורב חביבא מתנו כלומר הך שמעתא דאמרו בסמוך והשתא פסיק תלמודא למילתייהו וקאמר דכל סדר מועד כל כהאי גוונא שמחליפין ר' יוחנן ומכניסין ר' יונתן כן פירשו התוס' בפ' במה בהמה:

יתיב פלוני קמיה דפלוני ויתיב וקאמר כל היכא דאקרינן בתלמודא כה"ג לא אמרינן הכי אלא במקום שחולק עליו או שהיה הוא האומר אבל אם לא אמר איהו כלום ולא נחלק עליו בכלום לא אמרינן הכי כן כתב הרשב"א ז"ל בחידושיו במס' יבמות מצאתי סידור שמסדר התלמוד דברי אמורא אחרון קודם

הראשון. בשמעת' קמייתא דפרק אין מעמידין דמסדר התם דברי רבינא ורבא לפני דברי רבי פדת ורבי פדת היה בנו של רבי אליעזר בן פדת שהיה בימי תנאים כדאיתא בפ"ק דנידה הטעם משום דכל א' מוסיף על חבירו ומאן דטפי מילתא אחבריה ראוי לקובעו באחרונה. א"נ משום דהך דרבי פדת עיקר קבעו הספר באחרונה וכן כל כיוצא בזה:

תניא פעמים בתלמוד כשר"ל איזה ברייתא אומר תניא בלבד. ולפעמים אומר תניא בברייתא ואין הפרש בהבנה בשתי הלשונות כי תניא בברייתא פי' לימוד שלמדו מחוץ ממדרשו של רבינו הקדוש וזה כי תיבת מתניתין פירושה משנה שלנו כי למה שלמד רבי במדרש אנו אומרים לימוד שלנו הרי א"כ שתיבת תניא פירושו לימוד שלנו שהיה בחוץ שאם פירושה לימוד שלנו כמו תיבת מתני' היה לו לומר תנינא או תנן שפירושם לימוד שלנו והשת' דקאמר תני' הפירוש הוא לימוד ואינו לימוד שלנו אבל היא לימוד חוץ ממדרשו של רבינו הקדוש והוא לימוד דר' חייא ור' אושעיא שהם כתבו הברייתות. וכן כשאומר תניתוה הוא ברית' ולא משנה וכך פרש"י פ' ואלו מגחלין והוי כאלו אומר תשנו אותה ואין לומר תשנו אלא בברייתא שלמדו חוץ ממדרשו של רבינו הקדוש:

תנא דרכו לסתום דבריו. דרכי התנאים לסתום דבריהם ולא לפרש ולזה אנו יכולים לדחקם ולהוציאם ממשמעותם ולומר הב"ע או ה"ק וכיוצא בזה מהדוחקים הרבה בכולא תלמודא שאומר גבי התנאים אבל דרכי האמוראים לפרש ולא לסתום ולזה אין אנו יכולין לדוחקם ולהוציאם ממשמעותן בשום פנים ולומר הב"ע או ה"ק וכיוצא בזה מהדוחקים שאומרים גבי התנאים שהאמורא היה לו לבאר ולפרש ומדלא פירש דבריו ממשמען כפשוטן. והענין כי הראשונים היה לבן רחב ודי היה למבין במלות קצרות. אבל בכל דור ודור במיעוט ההבנה. אזי בכל דור ודור צריך יותר לפרש ולברר דבריו:

כתב הר"ן ז"ל בפרק כל הגט. יש בתלמוד סוגיות מתחלפות בחילוף המסכתות ולא ידענו על איזה נסמוך גם בריש המביא כדי יין (ביצה ל, א) גבי הנח להם לישראל כו' מיחלפא ההוא סוגיא בסוגיא דפ' השואל (שבת קמח, א). ובההיא פירקא גופיה גבי משקין בכלים מיחלפא בסוגיית כל הכלים וכ"כ התוספות ז"ל בפ' הוציאו לו ובפרק נגמר הדין כמה סוגיות מתחלפים בחילוף המסכתות וכתבו התוספות בפרק ארבע מיתות ובריש כריתות משני אצטריך סד"א וכו' ודרך התלמוד בכמה מקומות כן בפ"ק דחולין (כב, א) ידו הימנית מדרבא נפקרא ומשני כהונה בעיא אצבע ובסוף פרק התורה (מנחות פג, א) משני כדי נסבא ובסוף פרק דם חטאת (זבחים צח, א) משני הנך תרי שינויי והבאתי לעיל תשובת הרשב"א מה שכתב בזה. וכל זה כתב הר"ן ז"ל בפ"ק דקידושין בשם הרמב"ם ז"ל וסיים בה שמפני שלא נשנו כאחד לא נאמר בהם איכא דאמרי ודברי ר"ת ז"ל בנדה דף כ"ג ועל דרך זה ליישב לרש"י ז"ל שפירש בפרק קמא דחולין בענין אחד ופרק שני פי' בענין אחר דהוה כלישנא אחרינא:

מצינו בפרק שני שיעירים (יומא סג, ב) שמביא מימרא דרב ואחר כך מימרא דרבן ואומר עליהם ופליגא דר' חזקיה וכתבו התוספות דלעיל ברב דימי ה"מ למימר ופליגא ונטר עד סוף לומר ופליגא אתרווייהו:

מצינו א"ד דלא פליגי ואין המחלוקת אלא בנוסח המימרא כן הביא מגיד משנה הלכות ברכות וז"ל הני תרי לישנא חדא טעמא אית להו ואין לשם חלוקה אלא בשינוי המימרא בלבד ויש מקומות בגמרא בזה שמקפדי על נוסח המימרא היאך היתה אף על פי שאין ביניהם הפרש בענין ע"כ:

ז"ל מהרי"ק בכללי תלמוד שלו בפרק טרף בקלפי (יומא מ, ב, ד"ה ועשהו) כתבו התוס' ז"ל הא דאמר לעיל טעמא משום דתנא ביה קרא אין זה מדבריו אלא בעל התלמוד מפרש לדבריו הכי למאי דלא ידע אכתי ברייתא דועשהו וכה"ג יש בפ"ק דשבועות וכך כתב הרשב"א ז"ל בפ' מי שאחזו אהא דקאמר ר"ל מדמה לה לשוטה אין בדברי ר"ל שוטה אלא תלמודא הוא דקא"ל וכ"כ עוד תוספות ז"ל בנזיר שיש מקומות ששואל אמורא בעי' א' וצ"ל שאין כל אותה בעיא לשון אמורא שקצת לשון תלמוד וכ"כ עוד בפרק השוחט נראה דרבי אליעזר לא אמר לעיל אלא בחולין שנעשו על טהרת הקודש ותלמידא הוא דמסיק ודלא כר' יהושע וכ"כ עוד בפרק מרובה גבי עד זומם אם למפרע הוא נפסל וכיוצא בזה כתב הרשב"א ז"ל בפרק במה המקשה בשם הרמב"ן ז"ל וכ"כ הרשב"א ז"ל עוד בפרק הגוזל עצים גבי ולמאי דס"ד מעיקרא דלא אגרי לבטשי כתב עוד ויש כיוצא בו בפ"ק דנדרים (ז, א) דבעי רבינ' הזמינו לב"ה או לבית המרחץ כו' ובפ"ק דשבת (י, א) אמרינן דמרחץ פשיטא ליה עכ"ל:

בפרק ד' דב"ק (מא, ב) ת"ר ובעל השור נקי ר' אליעזר אומר נקי מחצי כופר א"ל ר' עקיבא והלא הוא עצמו אינו משתלם אלא מגופו הביאהו לב"ד וישלם לך א"ל ר' עקיבא אין דיני אלא כשהמית על פי עד א' או על פי הבעלים תניא אידך א"ל ר' עקיבא אין דיני אלא במתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם. הי א"ל ברישא רב כהנא אמר מתכוין א"ל ברישא רב טביומי אמר המית א"ל ברישא רב כהנא אמר מתכוין א"ל ברישא משל לצייד ששולה דגים מן הים משכח רברבי שקיל משכח זוטרי שקיל רב טביומי אמר המית א"ל ברישא משל לצייד ששולה דגים מן הים משכח זוטרי שקיל משכח רברבי שדי זוטרי ושקיל רברבי ופרש"י ז"ל מתכוין אמר ליה ברישא דראיה גדולה היא אבל המית ע"פ עד אחד ראיה קטנה היא דאיכא לאותובי' וכו' משכח רברבי ברישא שקיל להו וכי הדר משכח זוטרי שקיל ה"ג אע"ג דראייה גדולה אמר ליה ברישא כי הדר משכח ראיה זוטרתי אמר ניהליה משכח זוטרי ברישא שקיל להו סבר דלמא לא משכח אחרינא וכי הדר משכח רברבי ולית ליה מנא כולי האי דליחזקינהו לכולהו שדי זוטרי ושקיל רברבי ה"ג המית א"ל ברישא דאכתי לא ידע מילתא דעדיפא מינה כי הדר משכח האי הדר ביה מקמייתא. ע"ש (מב, א) תניא אידך ובעל השור נקי ר' עקיבא אומר נקי מדמי עבד ונימא ר' עקיבא לנפשיה והלא עצמו אינו משתלם אלא מגופו הביאהו לב"ד וישלם לך אמר רב שמואל שקדם בעלי ושחטו א"ה לר"א נמי שקדם ושחטו ה"נ וסבר דילמא אית ליה דעדיף מהאי ונימא ליה ע"כ. מאלו העניינים ילמדו סדר המתווכחים זה בזה:

בפרק אלו טרפות דף נ"ג כתבו התוס' ז"ל על בעיות הסדורות יחד שכל אחת נשאלה במקומה והתלמוד סדרה יחד:

לפעמים תמצא הרבה ת"ש בזה אחר זה והתרצן מתרצם כולם בתירוץ אחר ואומר הכא נמי כו' ויש קושיא דקארי לה מאי קארי לה מאחר שכבר שמע התירוץ בפעם אחד. ומתרצין דהמקשן הקשה מכל הברייתות בפעם אחד והתרצן הגיד לו זה התירוץ על כולם בפעם א'. רק הסדרן סידר וחילק אותם בסידורו ליתן ריוח ביניהם וכבר כתבתי זה למעלה ומהתוס' לא משמע כן: